

Cultuurhistorische parkanalyse Kruisheide Complex

Locatie: Larixlaan 5, Hilversum

B4o Landschapsarchitectuur
Stedenbouw
Recreatieontwikkeling

In opdracht van:

Wegeb BV / AVV beheer BV
Laan 44-d
8071 JB Nunspeet

Datum: 27 januari 2017

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
1. Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Doel	5
1.3 Leeswijzer	5
2. Analyse cultuurhistorisch	6
2.1 Situering plangebied (foto's, kadastraal, topografisch)	6
2.2 Historische ontwikkeling plangebied	12
2.3 Landschappelijk historisch ontwerp	17
3. Analyse huidige situatie	28
3.1 Bestaande groenstructuur	28
3.2 Landschapskwaliteiten	30
4. Analyse toekomstige situatie	33
4.1 Situering beoogde uitbreiding	33
4.2 Ruimtelijke impact positionering kavels	34
5. Conclusies en advies	35
5.1 Algemeen	35
5.2 Positionering nieuwe kavels	36
6. Geraadpleegde bronnen	37
Colofon	39

1. Inleiding

1. Inleiding

Deze inleiding beschrijft de aanleiding en het doel voor het opstellen van dit rapport. De opzet van de haalbaarheidsstudie wordt uiteengezet in de leeswijzer.

1.1 Aanleiding

BV Wegeb BV / AVV beheer BV (hierna te noemen initiatiefnemer) heeft het voornemen om het landgoed Kruisheide Complex aan de Larixlaan 5 te Hilversum (hierna te noemen plangebied) te verkopen. Het plangebied betreft een landhuis, enkele dienstwoningen in een parkachtige setting van circa 2,8 hectare groot.

Op het gehele te verkopen perceel van circa 2,8 hectare, zijn zeven bouwbestemmingen aangewezen. Door de verkoop van het gehele landgoed met een afsplitsing van zeven nieuwe bouwlocaties, zullen na de verkoop diverse ontwikkelingen in het gebied plaatsvinden.

De villa, koetshuis en waterput zijn binnen het plangebied aangewezen als Rijksmonument en zijn daarmee van algemeen belang wegens de architectuur- en cultuurhistorische waarde. Voor de landschappelijke en ruimtelijke invloed van de nieuwe bouwlocaties binnen het landgoed dient er een cultuurhistorische parkanalyse plaats te vinden. Er moet onderzocht worden of deze plannen, of onderdelen hiervan, nadelige effecten kunnen hebben op cultuurhistorische waarden van het plangebied.

Om van plan tot realisatie te komen heeft de initiatiefnemer aan bureau B4o, de opdracht gegeven een cultuurhistorische parkanalyse van het plangebied op te stellen. Deze parkanalyse richt zich op verschillende onderdelen, zowel de historische als de huidige situatie worden geanalyseerd, waarbij conclusies uiteen worden gezet.

1.2 Doel

Het doel van de cultuurhistorische parkanalyse is het in kaart brengen van de huidige situatie en een kwalificatie van bestaande groenwaarden te geven. Daarnaast is het doel de cultuurhistorische ontstaansgeschiedenis in beeld te brengen en hiervoor de belangrijkste uitgangspunten samen te vatten. Tot slot dient de parkanalyse richtlijnen te geven voor een cultuurhistorisch en landschappelijk verantwoorde inpassing van zeven nieuwe bouwlocaties die de initiatiefnemer en de overheid kunnen gebruiken bij de toetsing van veranderingen en beoordeling van verdere uitwerkingsplannen.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 1 vormt de inleiding op de opgave. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de historische situering van het plangebied binnen de ontwikkelingsgeschiedenis van het landschap. Hierbij worden ook de belangrijkste cultuurhistorische landschapskwaliteiten uiteengezet. In hoofdstuk 3 wordt de bestaande groenstructuur en aanwezige landschapskwaliteiten en waarden toegelicht. Hoofdstuk 4 gaat in op de situering van de beoogde uitbreiding en de ruimtelijke impact van de positionering van de nieuwe bouwlocaties. In hoofdstuk 5 worden de conclusies en advies uiteengezet. Tot slot is er in hoofdstuk 6 een overzicht van de geraadpleegde bronnen te vinden.

2. Analyse cultuurhistorisch

2.1 Situering plangebied

Ligging plangebied (rode stippelij) binnen topografische kaart

Landgoed Kruisheide ligt aan de zuidkant van Hilversum in een uitloper van een bossencomplex dat zich uitstrekt tussen de plaatsen Baarn, Soest, Bithoven en Hilversum, dat als een groene zone de bebouwde kom van Hilversum binnenkomt. De begrenzingen van het plangebied zijn aan de voorzijde de Larixlaan en Bremlaan en aan de achterzijde de Utrechtseweg. De overige zijden grenzen aan bostuinen van naastgelegen woningen. Het plangebied is aan de voorzijde ontsloten met twee opritten aan de Larixlaan en aan de achterzijde is er een oprit vanaf de Utrechtseweg. De nabij gelegen Hollarweg ontsluit via vele wandelpaden het uitgestrekte bosgebied aan de Hoorneboeg. Deze natuurgebieden zijn eigendom van het Gooisch Natuurreservaat.

Op de planlocatie staat een villa met een forse en goed onderhouden tuin die overgaat in een meer bosachtig gedeelte. De parkachtige tuin rondom de villa en de dienstwoningen aan de Bremlaan, is goed onderhouden en bestaat uit een gazon, een waterpartij en struwlens.

Het oostelijk deel van het landgoed heeft een meer bosachtig karakter. Binnen dit bos ligt een tennisbaan met voetbalveld en moestuinencomplex die ommuurd worden door een oude muur. In dit deel staan eveneens twee uit hout en pannendak opgetrokken gebouwtjes. Een hiervan doet onder andere dienst als diervverblijf voor enkele kippen. Het andere, nabij de moestuin, als opslag voor gereedschap.

Het landhuis is in 1914 in Neoclassicistische stijl gebouwd naar het ontwerp van J. van der Lip en is nadien onder architectuur van W. Hamdorff verbouwd en uitgebreid. De bouwstijl is sierlijk en tegelijkertijd robuust met gebruikmaking van duurzame materialen. Door de oriëntatie van de kamers op het park zijn er zeer fraaie zichtlijnen op de aangelegde parktuin. Zo vormen villa en de omliggende parktuin een harmonieus geheel.

Analyse cultuurhistorisch

Foto's plangebied zomerbeeld

Solitaire parkboom op het gazon

Doorzicht over vijver vanaf het huis

Zicht op voorzijde van de villa vanuit het park aan de zuidkant

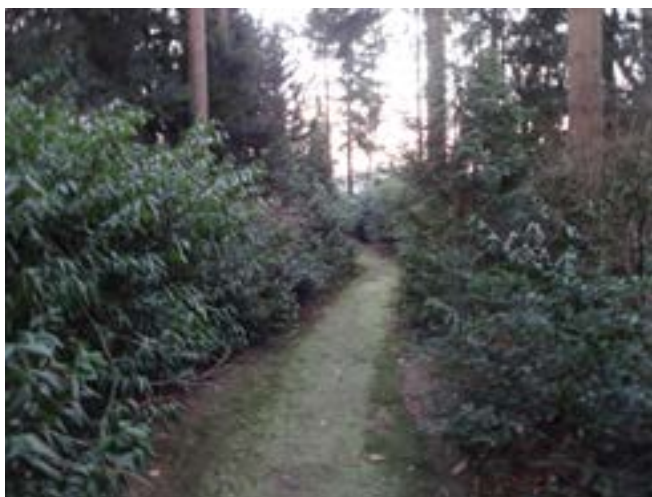
Foto's plangebied winterbeeld

Doozicht op de villa met terrassen vanaf de oostzijde

Zicht langs de voorzijde villa richting zuiden

Wandelroute halfverhard door het bos

Zicht op open park met dichte heester- en bosrand richting de oostzijde

Vogelvlucht foto's plangebied

Vogelvlucht zicht vanuit oostkant

Vogelvlucht zicht vanuit noordkant

Vogelvlucht zicht vanuit zuidkant

Vogelvlucht zicht vanuit westkant

Bron: Bing.maps

Analyse cultuurhistorisch

2.2 Historische ontwikkeling plangebied

Hilversum is ontstaan op de rand van het glooiende stuwwallenlandschap van de Heuvelrug vlakbij de overgang naar het laagveenlandschap van de Vechtstreek. De basis voor de Gooise stuwwal werd gelegd in de voorlaatste ijstijd. Natuurlijke factoren en menselijk handelen hebben de bodemvorming sterk beïnvloed. Daarom bestaat er verband tussen de occupatiegeschiedenis en de bodemopbouw. De sporen van landschapsontwikkeling en bewoning liggen vooral onzichtbaar in de bodem.

Hilversum beschikt echter ook over de unieke, in het landschap zichtbare, grafheuvels. Het dorp Hilversum is vroegmiddeleeuws. Hilversum heeft overwegend een hoge tot middelhoge archeologische verwachting, archeologische monumenten, terreinen van archeologische waarde en verschillende gebieden met vondstconcentraties. Dit betekent dat er een (middel)hoge verwachting is op het aantreffen van archeologisch erfgoed in de bodem en dat Hilversum terreinen van bekende archeologische waarden bezit. Een groot deel van het landschap rond Hilversum is nog intact, niet veranderd door menselijk handelen. Deze gronden zijn benoemd tot aardkundige monumenten.

Vanaf het midden van de zesde eeuw is er sprake van hernieuwde intensivering van bewoning, agrarische expansie en bevolkingsgroei. In de negende eeuw ontstaat Hilversum op de permanente plek op de Kerkbrink. Van oorsprong is Hilversum net als de andere Gooise dorpen een agrarisch brinkdorp, omringd door kleinschalig akkerland (engen) en woeste gronden (heide en stuifzand). Op de lagere vochtige veengronden ten westen van de Heuvelrug lagen weidegronden (meenten) waar het vee graasde. Het landschap van heide en stuifzanden ontstond door (over-)begrazing door schapen op arme droge zandgrond.

Vanaf 1850 ontwikkelde Hilversum zich sterk als satelliet- en tuinstad onder de rook van Amsterdam. Daarmee verdween geleidelijk het akker areaal onder bebouwing, waaronder de sporen van oudere landschapsinrichting aanwezig zullen zijn.

Na de Eerste Wereldoorlog kan gesproken worden van grootschalige industriële activiteiten, met als gevolg dat grote delen van de bodem verontreinigd zijn door het gebruik als werkplaatsen, stortplaatsen en vloeivelden. Daarnaast is ook het grondwater ernstig aangetast door vervuilingen. Dit heeft er toe geleid dat het grondwater onder de gemeente Hilversum over het algemeen van slechte kwaliteit is.

Met uitzondering van de in de 19e eeuw gegraven Oude Haven was in Hilversum geen open water aanwezig. Daarom heeft Hilversum vanaf het eerste begin (1900) stadsriolering gehad waarop de stad regen (afval)water kon lozen. In een groot deel van Hilversum zit het grondwater meer dan 5 meter onder maaiveld. De hoogte van het grondwater is direct afhankelijk van de jaarlijkse (effectieve) neerslag. Hierdoor kan de grondwaterstand door het jaar heen meters fluctueren. In zuidoost Hilversum zijn de extremen het grootst (*bron: kenschets structuurvisie Hilversum 2030*).

Historische topografische kaart Gemeente Hilversum 1867 / J. Kuijper
Bron: www.plaatsengids.nl/hilversum

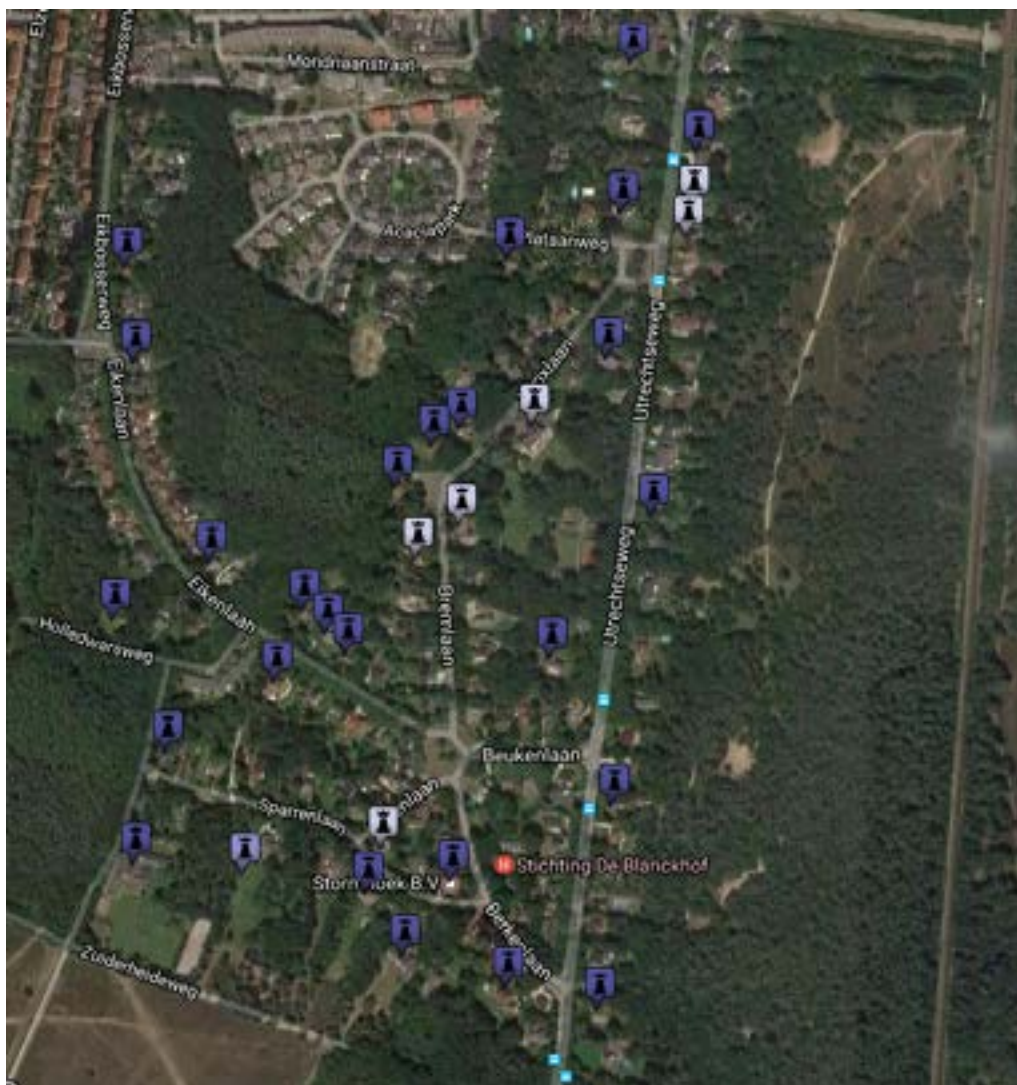
Analyse cultuurhistorisch

Beschrijving gebied Utrechtseweg en omgeving binnen Welstandsnota Hilversum

In de Welstandsnota staat het gebied van de Larixlaan beschreven binnen 'gebied 3'. Dit villapark bevat voornamelijk vrijstaande villa's en buitenwoonhuizen in een heuvelachtig bos met gebogen wegen en enkele zichtassen. Daarnaast staan er enkele scholen en statige wooncomplexen. De plaatsing van de gebouwen op de kavel is door het heuvelachtige terrein wisselend, daarbij is de oriëntatie van de gebouwen op de weg. De gebouwen staan op ruime groene kavels en gaat voor een groot deel schuil achter het groen. De afzonderlijke gebouwen zijn zeer afwisselend in architectuur en uitstraling. De opbouw van de meeste woningen is eenvoudig en bestaat veelal uit een onderbouw van één laag met kap. De gevels variëren van terughoudend tot representatief. De architectonische uitwerking is in het algemeen zeer verzorgd met ontwerpaandacht voor alle details. Langs Laapersweg en Laapersveld staan enkele woningen van één tot twee lagen hoog met een nadrukkelijke kap en een gedifferentieerde opbouw. De geleiding is horizontaal met verticale accenten.

Het materiaal- en kleurgebruik is traditioneel. Gevels zijn in het algemeen van baksteen en de hellende daken zijn gedekt met riet of gebakken pannen.

De waarde is vooral gelegen in het samenspel tussen de gedifferentieerde en rijk gedetailleerde bebouwing, openbare ruimte en groen. Diverse panden zijn door hun ligging, vorm en detaillering cultuurhistorisch waardevol. Een deel hiervan is aangewezen als monument of in het bestemmingsplan opgenomen als waardevol pand. De dynamiek van dit gebied is gemiddeld en betreft veelal kleine wijzigingen. De Utrechtseweg en omgeving is een bijzonder welstandsgebied. Het beleid is consoliderend en dient ertoe de waardevolle karakteristieken van het gebied te beschermen en ontwikkelingen zorgvuldig in te passen in de huidige situatie. De welstandscmissie zal bij de advisering vooral aandacht schenken aan samenhang in het afwisselende en representatieve straatbeeld op het niveau van een gedifferentieerde opbouw, zorgvuldige architectonische uitwerking en traditionele materialen en kleuren.

Overzicht van monumenten in en rondom het plangebied

Bron: hilversum.geotalk.nl

Analyse cultuurhistorisch

Historische ontwikkeling plangebied

Aan de oostzijde van de Utrechtseweg is op de kaart van 1873 een open heide gebied, met het gebied aan de westzijde van deze weg een meer bosrijk karakter. Het landhuis is in 1914 gebouwd en is vanaf 1920 duidelijk zichtbaar op kaart. Vanaf deze periode zijn ook de Bremlaan en Larixlaan zichtbaar aanwezig en zijn daarmee structuurbepalend voor nieuwe ontwikkelingen. In het gebied ontstaat vanaf dan meer solitair verspreide bebouwing en bij het landgoed zijn paden naar de villa zichtbaar.

Vanaf 1940 is er een open park zichtbaar richting de oostkant. In de periode na 1950 neemt de verstedelijking meer toe en komen er meer huizen aan de oostkant van de Utrechtseweg te liggen.

Vanaf 1970 is er op kaart zichtbaar dat er ook een open park aansluitend aan de villa richting de zuidkant ligt. Deze structuur met een zichtlijn richting de oost- en zuidkant is nu aanwezig. Vanaf 2011 is ook de vijver aan de zuidkant van de villa zichtbaar aanwezig op kaart.

Het bosrijke karakter is door de tijd heen behouden gebleven waarbij ook het gebied ten oosten van de Utrechtseweg vanaf 1970/1985 steeds meer bebossing krijgt. Anno 2017 heeft het landgoed nog steeds een bosrijk karakter en zijn er geen grote structuurwijzigingen ontstaan.

Historische kaarten

1873

1900

1910

1920

1940

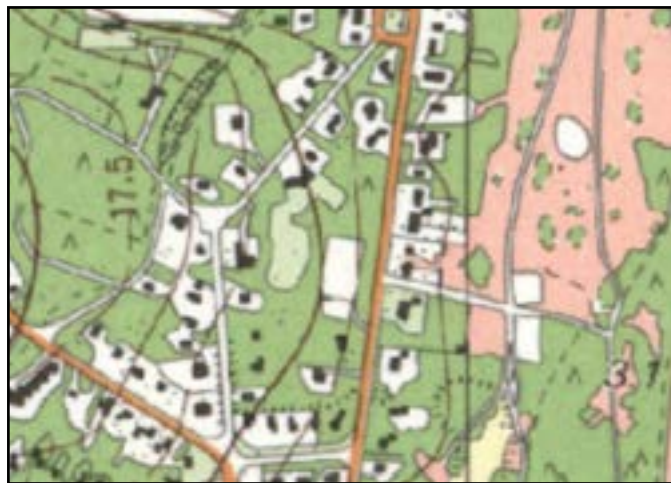
1950

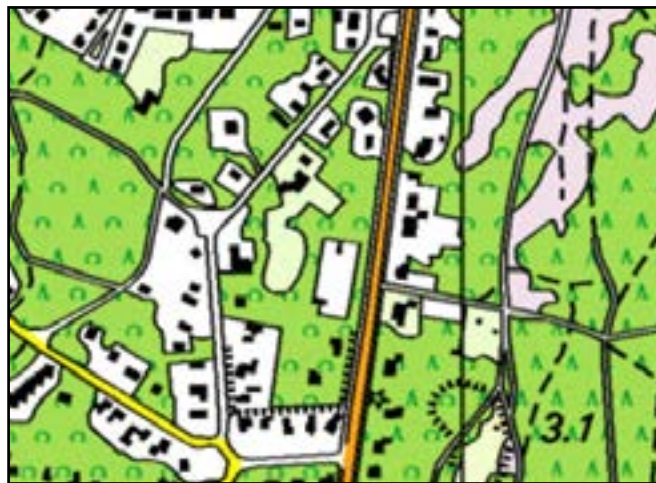
1970

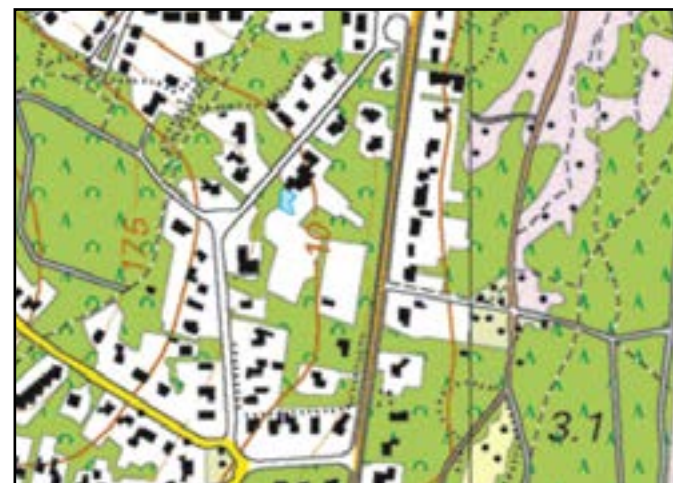
1985

2000

2015

Analyse cultuurhistorisch

Wandelkaarten

1902

In 1902 is het Kruisheide Complex nog niet ontwikkeld en bestaat de locatie uit bos. De Utrechtseweg en de spoorlijn zijn wel zichtbaar aan doorgaande verbindingen.

In 1934 zijn de gebouwen zichtbaar. De rest van het plangebied lijkt geheel uit bos te bestaan. Hierin kunnen wandelpaden hebben gelopen, maar er zijn nog geen grotere open plekken in het bos gerealiseerd. Dit komt overeen met de historische topografische kaart uit 1920. Pas na 1940 lijkt er meer ruimte te zijn gerealiseerd voor het creëren van brede zichtassen vanuit de bebouwing op de rest van de tuin.

Hilversum is een 'tuinstad', een gemeente met veel groen en omgeven door natuurgebieden. Een unieke karakteristieke eigenschap is de nog altijd vaak natuurlijke overgang tussen bebouwing en omringende natuur. Hilversum werd ook wel aangeduid als 'villadorp', vanwege het grote aantal villa's met de daarbij behorende tuinen. De zandgrond maakte echter intensieve verzorging van tuinen nodig. Deze was vóór de oorlog vanzelfsprekend, maar daarna niet meer, onder meer door de gestegen lonen. Landgoed de Kruisheide is een voorbeeld waarbij het terrein door de jaren heen een intensieve tuin verzorging heeft gehad waarmee het huidige park een onderhouden terrein met bomenstand van allure vormt. Hier wordt in paragraaf 2.3 verder op ingegaan.

1934

Analyse cultuurhistorisch

2.3 Landschappelijk historisch ontwerp

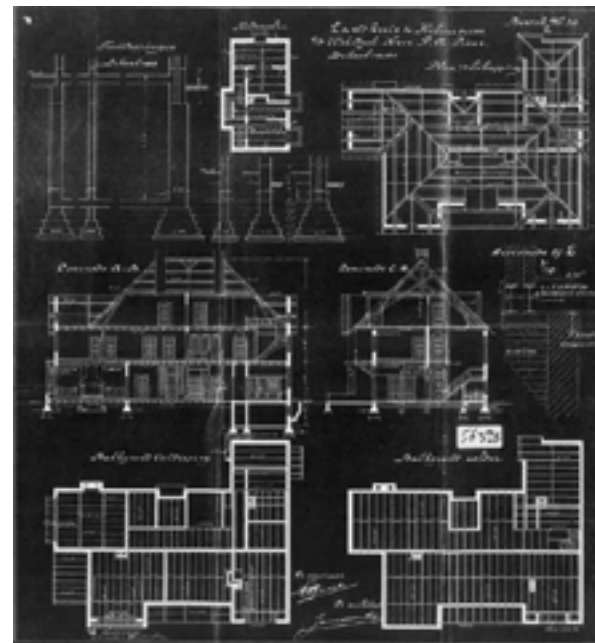
Landgoed Kruisheide is vanaf de openbare weg door het opgaand groen met volwassen bomen nauwelijks te zien. Het geheel omheinde park wordt door hagen, muren en hoog opgaande begroeiing aan het oog van de buitenwereld onttrokken, een bewuste keuze ingezet voor privacy waarborging van de voormalige bewoners.

De voorzijde van het landhuis heeft vanaf de Larixlaan een statige en majestueuze uitstraling. Het landhuis is in 1914 in Neoclassicistische stijl gebouwd naar het ontwerp van J. van der Lip en is nadien onder architectuur van W. Hamdorff verbouwd en uitgebreid. De bouwstijl is sierlijk en tegelijkertijd robuust met gebruikmaking van duurzame materialen. De talloze karakteristieke details verraden dat het hier gaat om een uniek en in zijn uitstraling tijdloos landhuis. Het landhuis is zodanig ontworpen, dat de zon om de achterzijde van het landhuis draait; fraaie stalen puien met veel glas zorgen daar voor een optimale lichtinval in de kamers. Door de oriëntatie van de kamers op het park geniet men optimaal van de fenomenale zichtlijnen op de fantastisch aangelegde parktuin. Zo vormen villa en de omliggende parktuin een harmonieus geheel.

In 1965 werd in de stijl van het landhuis de linkervleugel aangebouwd, verbonden via een corridor vanuit de bijkeuken. Het landhuis is een gaaf bewaard voorbeeld van de Neoclassicistische bouwstijl en wegens zijn architectuur- en cultuurhistorische waarde aangewezen als Rijksmonument. De beschrijving hiervan is te vinden op de volgende pagina's.

Boven aanzicht van Villa Kruisheide uit 1938.
Linksonder huidig aanzicht Villa Kruisheide anno 2017.
Rechtsonder historische bouwtekeningen Villa Kruisheide uit 1914.

Analyse cultuurhistorisch

Beschrijving Monumentenregister

(letterlijke tekst zoals deze is opgenomen in het register)

Complexnaam:	Kruisheide
Aantal complexonderdelen:	3
Monumentnummers van complexonderdelen:	522750, 522751, 522752
Woonplaats:	Hilversum
Gemeente:	Hilversum
Provincie:	Noord-Holland
Hoofdadres van hoofdobject:	Larixlaan 5 1213SZ Hilversum

Complexomschrijving

Inleiding

Complex "Kruisheide", bestaande uit een VILLA in Neoclassicistische stijl, gebouwd naar het ontwerp van J. van der Lip in 1914 met belangrijkste verbouwing door W. Hamdorff in 1938; een KOETSHUIS, waarin oorspronkelijk opgenomen een garage, koetshuis, stallen en koetsierswoning, gebouwd in 1920 in een Heroriëntatie op traditionele bouwwijzen naar het ontwerp van H. Elzinga, en een WATERPUT. De waterput is gesitueerd op het oorspronkelijke voorplein van het koetshuis. Het complex is gesitueerd op een groot terrein tussen de Larixlaan, Bremlaan en de Utrechtseweg. De villa staat aan de oostzijde van de Larixlaan, terwijl het koetshuis ten zuidwesten daarvan beeldbepalend is gelegen aan het plein 't Hoogt, aan de oostzijde van de Bremlaan op de hoek van de Bremlaan en de Larixlaan. Het voorplein van het koetshuis is bereikbaar via een oprijlaan vanaf de Larixlaan, aan de rechterzijde van de villa.

Omschrijving

Het complex bestaat uit 3 onderdelen. De villa is opgetrokken op een vrijwel rechthoekige plattegrond met risalerend volume links aan de voorzijde en met latere aanbouwen, in rode baksteen onder samengestelde kap, bedekt met gesmoorde pannen. De middenpartij van de voorgevel, met de ingang op de begane grond, is afgewerkt met natuursteen waarbij de rijk versierde bovenzijde de daklijst doorbreekt rond een ovaalvormig venster. Het voormalige koetshuis is opgetrokken op een asymmetrische U-vormige plattegrond, met de korte zijde aan de oostzijde, in rode baksteen ter hoogte van een bouwlaag en een zolderverdieping onder een verover-

stekende rieten kap met oorspronkelijk vleermuisdakkapellen en enkele dakkapellen met rechte vensters. De windveren zijn decoratief gesneden. Het oorspronkelijke koetshuis (middendeel) wordt geaccentueerd door een open lantaarn op bakstenen voet onder rieten kapje op de nok van het dak. De houten vensters met houten lateien en vensterbanken, hadden oorspronkelijk alle ramen met roedenverdeling en waren voorzien van luiken.

De westgevel aan de Bremlaan bevat drie erkers van verschillende omvang op een bakstenen plint (oorspronkelijke koetshuis, stallen en kamer). Aan de westzijde en de oostzijde bevinden zich twee topgevels aan weerszijden, aan de noordzijde drie (uiteinden U-vorm en middendeel) en aan de zuidzijde één. De bakstenen waterput met haal op vierkant grondplan met drie-hoekige drinkbak is gesitueerd op de noordoosthoek van het voorplein.

Waardering

Het complex "Kruisheide", bestaande uit een villa, koetshuis en waterput, is van algemeen belang wegens architectuur- en cultuurhistorische waarde als gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een complex van villa in Neoclassicistische bouwstijl uit 1914 naar het ontwerp van J. van der Lip met verbouwing door W. Hamdorff in 1938, en een koetshuis met waterput in een heroriëntatie op traditionele bouwwijzen uit 1920 naar het ontwerp van H. Elzinga, beeldbepalend gesitueerd op een groot terrein in het villapark Bosplein.

Monumentnummer: 522750

(letterlijke tekst zoals deze is opgenomen in het register)

Omschrijving:

Inleiding

VILLA, "Kruisheide", hoofdonderdeel van het complex "Kruisheide", in Neo-classicistische stijl, gebouwd naar het ontwerp van J. van der Lip in 1914 met verbouwing door W. Hamdorff in 1938. De villa is gesitueerd op een groot terrein tussen de Larixlaan, Bremlaan en de Utrechtseweg, aan de oostzijde van de Larixlaan.

NB: De eigenaar heeft geen toestemming gegeven het pand te bezoeken en te documenteren.

Omschrijving

Villa, opgetrokken op vrijwel rechthoekige plattegrond met risalerend volume links aan de voorzijde en met latere aan- en verbouwen, waarvan de belangrijkste in 1938 werden uitgevoerd door W. Hamdorff, in rode baksteen onder samengestelde kap, bedekt met gesmoorde pannen. Het hoofdvolume, onder asymmetrische schildkap met de noklijn evenwijdig aan de weg, bevat twee schoorstenen op de hoeken van de nok. De houten vensters hebben een roedenverdeling. De iets risalerende middenpartij van de voorgevel (NW), is afgewerkt met natuursteen waarbij de rijk versierde bovenzijde de daklijst doorbreekt rond een ovaalvormig liggend venster. Ter weerszijden in het dakvlak een klein ovaalvormig venster. Op de begane grond een toegangsdeur met glas waarvoor een diefijzer in ondiepe portiek, geflankeerd door natuurstenen blokpilasters. Op de verdieping een venster. Het trappenhuis aan de linkerkant wordt verlicht door drie lange, smalle vensters onder de daklijst. Risalerend een haaks op het hoofdvolume geplaatst bouwdeel onder steekkap aan de linkerkant.

De vensterpartij daarin op de verdieping op de westhoek steekt over en rust op bakstenen consoles. Aan de rechterkant wordt het hoofdvolume geaccentueerd door een hoog opgaande risalerende schoorsteen, achter aanbouwen.

Waardering

De villa, hoofdonderdeel van het complex "Kruisheide", is van algemeen belang wegens architectuur- en cultuurhistorische waarde als gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een villa in Neoclassicistische bouwstijl uit 1914 naar het ontwerp van J. van der Lip met aan- en verbouwingen uit 1938 door W. Hamdorff, beeldbepalend gesitueerd op een groot terrein in het villapark Bosplein.

Monumentnummer: 522751

(letterlijke tekst zoals deze is opgenomen in het register)

Omschrijving:

Inleiding

Voormalig KOETSHUIS, behorende tot het complex "Kruisheide" waarin oorspronkelijk opgenomen een garage, koetshuis, stallen en koetsierswoning, gebouwd in 1920 in een herorientatie op traditionele bouwwijzen naar het ontwerp van H. Elzinga. Het koetshuis is ten zuidwesten van de villa beeldbepalend gelegen aan het plein 't Hoogt, aan de oostzijde van de Bremlaan op de hoek van de Bremlaan en de Larixlaan. Oorspronkelijk was het voorplein van het koetshuis bereikbaar via een oprijlaan vanaf de Larixlaan, aan de rechterkant van de villa.

NB: De eigenaar heeft geen toestemming gegeven het pand te bezoeken en te documenteren.

Omschrijving

Voormalig koetshuis, opgetrokken op een asymmetrische U-vormige plattegrond met de korte zijde aan de oostzijde en het voorplein omsluitend, in rode baksteen ter hoogte van een bouwlaag en een zolderverdieping onder een ver overstekende rieten kap met oorspronkelijk vleermuisdakkapellen en enkele dakkapellen met rechte vensters. De windveren zijn decoratief gesneden. De gevels zijn op de hoeken voorzien van steunbeerachtige pilasters. Het oorspronkelijke koetshuis (middendeel) wordt geaccentueerd door een open lantaarn op bakstenen voet onder rieten kapje op de nok van het dak. De houten vensters met houten lateien en vensterbanken, hadden oorspronkelijk alle ramen met roedenverdeling en waren voorzien van luiken. De westgevel aan de Bremlaan bevat drie erkers van verschillende omvang op een bakstenen plint (oorspronkelijke koetshuis, stallen en kamer). Aan de westkant en de oostkant bevinden zich twee topgevels aan weerszijden en aan de zuidkant een met wolfeind, aan de noordkant drie (uiteinden U-vorm met beschot en middendeel met wolfeind).

De noordgevel bevat in het midden in de topgevel onder de lantaarn op de begane grond de boogvormige inrijdeuren met links en rechts een venster. Onder de dakrand een driezijdige erkerachtige vensteruitbouw op gesneden consoles. Aan de noordkant van de lange U-poot gedeeltelijk gewijzigde indeling met openslaande deuren en vensters, terwijl de oorspronkelijke garagedeuren aan de korte zijde in 1932 zijn vervangen waarbij het driedelige venster onder het beschot van de topgevel is behouden.

De oostgevel aan het voorplein is in 1932 gewijzigd door C. Trappenburg, waarbij de bogen in de kap boven de bovenlichten van de oorspronkelijke deuren, nog zichtbaar zijn. De nog aanwezige toegang gaf toegang tot een schuur. In de topgevel vensterreeks op begane grond en verdieping. In de topgevel aan de oostzijde van de korte U-poot een deur en vensters.

De zuidgevel bevat in het midden een topgevel. De openslaande deuren op de verdieping met zijvensters zijn nog aanwezig. In het dakvlak twee dakkapellen met dubbel venster. De westgevel aan de Bremlaan bevat in het midden een veelhoekige erker onder aangekapt puntdak. De toegang links daarvan is oorspronkelijk. In de linker topgevel een kleine hoekige erker over twee bouwlagen. Op de begane grond links en rechts een venster, op de verdieping links en rechts een venster, aansluitend aan de erker. In de rechter topgevel links een trapeziumvormige erker, rechts en op de verdieping een venster.

Waardering

Het koetshuis is van algemeen belang wegens architectuur- en cultuurhistorische waarde als gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een koetshuis in een heroriëntatie op traditionele bouwwijzen uit 1920 naar het ontwerp van H. Elzinga, en als onderdeel van het complex "Kruisheide", beeldbepalend gesitueerd op een groot terrein in het villapark Bosplein.

Monumentnummer: 522752

Omschrijving:

Inleiding

WATERPUT MET DRINKBAK, behorende tot het complex, "Kruisheide", gebouwd in 1920 op het voorplein van het koetshuis in een heroriëntatie op traditionele bouwwijzen naar het ontwerp van H. Elzinga.

NB: De eigenaar heeft geen toestemming gegeven het object te bezoeken en te documenteren.

Zichtas binnen landgoed Kruisheide anno 2017

Huidig zomerbeeld met zichtas over vijver vanaf Villa Kruisheide.

Omschrijving

De bakstenen waterput met haal op vierkant grondplan met driehoekige waterbak is gesitueerd op de noordoosthoek van het voorplein.

Waardering

De waterput met drinkbak is van algemeen belang wegens architectuur- en cultuurhistorische waarde als gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een waterput met drinkbak, behorende bij een koetshuis en als onderdeel van het complex "Kruisheide".

Schilderij 'De Tuin Van Villa De Kruisheide Te Hilversum' 1946

Binnen dit olieverf op doek uit 1946 (65,3 x 95,1 cm) is het vijvergezicht op de tuin binnen goed zichtbaar. Anno 2017 is dit zicht nog steeds een kenmerkend aanwezig aspect binnen landgoed De Kruisheide. Het schilderij is vervaardigd door Jan Voerman (1890 - †1976) .*

Ontwerpvisie

Structuurbepalende landschappelijke elementen

De eigenaar heeft in het verleden geen toestemming gegeven het object te bezoeken en te documenteren. Van de bebouwing op het landgoed zijn desondanks in de archieven wel de historische bouwtekeningen terug te vinden. Van het park zijn echter binnen de archiefdiensten van Hilversum en Naarden geen tuinontwerptekeningen teruggevonden.

Ook navraag bij de vroegere beheerders van het landgoed heeft daarbij geen resultaat gegeven. Er is niet bekend of het terrein bij aanvang een centraal ontwerp heeft gehad, waarschijnlijk zijn vanuit de basisstructuur opzet door de jaren heen verschillende aanpassingen gemaakt in de terreininrichting. Wel werd uit de gesprekken met de voormalig beheerders duidelijk dat het landgoed vroeger een veel hoger onderhoudsniveau had, waarbij er twee tuinmannen en een tuinbaas het landgoed in beheer hadden. In die tijd werd de moestuin ook intensiever gebruikt ten behoeve van de bewoners en was er meer sprake van een buitenplaats karakter. Deze hoogwaardige insteek is na alle waarschijnlijkheid eind jaren 80/90 losgelaten. In de daar opvolgende periode is het landgoed nog steeds wel goed onderhouden geweest, maar wel op een minder intensief niveau. Hierdoor zijn ook bepaalde bomenrijke delen binnen het landgoed uitgegroeid tot een klein bos met in elkaar vervlochten volwassen bomen. Met een ander beheer (onderhouds- en snoeiplan) hadden deze delen een ander karakter gehad dan de huidige staat.

Na alle waarschijnlijkheid is het tuinontwerp wel beïnvloed door de stijl van tuinarchitect Dirk F. Tersteeg (1876-1942). Deze tuinarchitect was actief in de omgeving van Hilversum rond de aanlegperiode van landgoed Kruisheide. Of deze tuinarchitect ook daadwerkelijk een bijdrage heeft geleverd is niet bekend, maar het landgoed heeft wel kenmerken die passen bij de stijl van Tersteeg.

Als tuinarchitect bestonden zijn opdrachten voor het merendeel uit particuliere tuinen bij moderne villa's of landhuizen. Daar naast ontwierp hij wandelparken, instellingsterreinen, openbare plantsoenen en een begraafplaats. Tersteeg ontwierp zijn tuinen vrijwel altijd in de Nieuwe Architectonische Tuinstijl, als een van de eerste in Nederland. De tuinen van Tersteeg worden gekenmerkt door een veelvuldig gebruik van gemetselde, bakstenen elementen in de vorm van keermuren, sierlijke pergola's en fraai uitgewerkte trappen. Zijn tuinen zijn meestal ontworpen op basis van een (orthogonaal) assenstelsel dat aansluit op de architectuur van het huis.

Op deze wijze trachtte hij een perfecte eenheid tussen huis en tuin te creëren. Hiertoe werkte hij ook zeer intensief samen met bouwkundige architecten. Tersteeg heeft door het toepassen van deze ontwerpstyl de dialoog tussen architect en tuinarchitect weer terug gebracht, waardoor hij voor de ontwikkeling van de Nederlandse villatuinen van groot belang is geweest.

Deze kenmerkende stijl sluit aan bij kenmerken van het landgoed Kruisheide waarbij ook een eenheid is tussen het huis en de gebouwde tuinelementen die in de materialisering en de rechte lijnige aanleg tot uitdrukking kwam. Ook de gemetselde keermuurtjes, trappartijen zijn hiervan een voorbeeld.

Na analyse van de parksituatie binnen historische topografische kaarten, de beschrijvingen in het monumentenregister en een terreinbezoek zijn er een aantal structuurbepalende landschappelijke elementen uiteen te zetten. Op de cultuurhistorische waarde van deze onderdelen wordt in hoofdstuk 3 verder ingegaan.

Afbeelding links tuinarchitect Dirk F. Tersteeg. Afbeelding boven een ontwerp met terrassen van Tersteeg.

Ontwerpvisie

Huidig ontwerp landgoed Kruisheide

Huidig tuinontwerp landgoed Kruisheide met structuurbepalende beplanting, bebouwing en wandelpaden op luchtfoto op basis van terreinanalyse en inmeting.

Ontwerpvisie

Bestaande bebouwing

De bestaande bebouwing bestaat uit Villa Kruisheide (A) en het koetshuis (B) met daarbij de waterput (B1). Deze vormen rijksmonumenten met een beschrijving in het monumentenregister. De Overige bebouwing op het landgoed bestaat uit een tuinhuisje (C), oude kas (D), een schuur (E), en een grotere kapschuur (F).

Ontwerpvisie

Groene randen

De zomen aan de randen van het landgoed markeren de erfgrans en worden slechts onderbroken daar waar de villa en het koetshuis aan de weg grenzen. De omslotenheid van deze groene randen zorgen voor veel privacy binnen het landgoed.

Ontwerpvisie

Zichtassen in landgoedpark

Er zijn twee zichtassen binnen het landgoed die structuur bepalend zijn. Zichtas 1 vormt een bijzonder element door de optische illusie van een weids uitzicht welke wordt veroorzaakt door een vertekend perspectief. De trapsgewijze en steeds smaller wordende terrassen spelen met het hoogte verschil en wekken de illusie van een weids perspectief. De bomenrijen aan weerszijden van deze terrassen versterken dit optische effect. Deze zichtas is zeer belangrijk.

Zichtas 2 is vanuit de bibliotheek van villa Kruisheide uit kijkend over een grote vijver (zie ook pag. 21). Deze waterpartij is belangrijk omdat deze zichtas uitzicht biedt over de uitgestrekte tuin richting het zuiden.

Naast deze twee belangrijke zichtassen zijn er binnen het terrein diverse monumentale bomen. Verschillende van deze parkbomen zijn ook structuurbepalend.

Ontwerpvisie

Wandelpaden en verharding

Beeldbepalende elementen zijn de wandelpaden die door het landgoed lopen, langs de moestuin met gemetselde keermuur.

Op het landgoed is de aanwezige verharding voornamelijk bestaande uit natuurlijke materialen. Zo is er natuursteen ter plekke van de terrassen, op sommige plekken grind bij parkeerplekken en gebakken klinkers ter plekke van de wandelpaden. De sportvelden, hockeyveld en tennisbaan, zijn onverhard door middel van respectievelijk gras en gravel.

3. Analyse huidige situatie

3.1 Bestaande groenstructuur

Inmeting bomenbestand 3D infra

01 Eiken (4) monumentaal

02 Treurbeuk

Bomenbestand

3 Diverse eiken en sparren in bos

4 Beuk

5 Zicht coniferen en sparren vanuit terras landhuis

6 Panoramabeeld parkbeplanting

Analyse huidige situatie

3.2 Landschapskwaliteiten

Er heeft een inmeting plaatsgevonden van het bomenbestand aan de oostkant van het landgoed. Hierbij is er van elke boom behalve de exacte positie in het park ook de soort, de stamdiameter, de kroondiameter en de hoogte bepaald.

Daarnaast is er een waardestelling gegeven aan de conditie van de bomen.

Waarde 1: Dood of bijna dood

Waarde 2-4: Slechte gezondheid

Waarde 5-7: Scheef gegroeid of in de schaduw van andere bomen

Waarde 8-9: Mooie kruin, toekomstboom

Bomen met een stamdiameter groter dan 30 cm. zijn binnen het ontwerp hiernaast aangegeven met een rode stip.

Bomen met een waarde van 8 en hoger zijn binnen het ontwerp hiernaast aangegeven met een blauwe stip.

De belangrijkste onderdelen van de analyse van de beplanting van de huidige situatie:

- Het park is een gevarieerde afwisseling van overblijfselen uit verschillende periodes. Een deel van de houtopstand vormt een overblijfsel van de oorspronkelijke landgoed aanleg of zelfs nog van een periode daarvoor.
- Het bomenbestand in de oostelijke helft van het park bestaat grotendeels uit inheemse eikenbomen, Douglas (een boom uit de dennenfamilie) en Thuja's (een geslacht van coniferen). Daarnaast zijn er een beoorlijk groot aantal beuken te vinden, enkele lindes, Tsuga's (geslacht uit de dennenfamilie) en Larix, Pinus (geslachten van coniferen) te vinden.
- Er zijn verschillende monumentale bomen, bestaande uit eik, beuk en taxus. Met name langs de zichtlijnen zijn deze structuurbepalend.
- De aanwezigheid van heestergroepen met organische vormen is kenmerkend voor het park. Sommige vakken bestaan uit bosplantsoen en zijn minder waardevol vanuit historisch oogpunt en zijn deels achterstallig onderhouden.
- Er zijn enkele taxusgroepen en rododendron groepen. Deze laatst genoemde soorten zijn kenmerkend.

De vorm, grootte en locatie van aanwezige heestergroepen is door de jaren heen veranderd.

Waardestelling Bomen

Analyse huidige situatie

Waardenkaart huidige situatie

De cultuurhistorische waarde van het plangebied.
In de analyse van de cultuurhistorische waarde is onderscheid gemaakt tussen 4 verschillende thema's; de structuur, zichtlijnen, bebouwing en de beplanting.

1. Structuur:

Dit zijn kenmerkende elementen die bepalend zijn of waren voor de indeling van het gebied.

2. Zichtlijnen:

Zichtlijnen waren belangrijke uitgangspunten in het parkontwerp.

3. Bebouwing/ elementen:

Verschiedende constructies zijn kenmerkend voor de ontwikkeling en geschiedenis.

4. Beplanting:

Uit de plaats van de beplanting, typerende soorten en enkele monumentale individuen, is het parkontwerp te herleiden.

Op elk van deze thema's is het park geanalyseerd op niveau van waarde. Dit is in beeld gebracht op een waardenkaart, waarbij 3 kleuren gehanteerd worden volgens de richtlijnen van tuinhistorisch onderzoek.

Betekenis van de kleuren in een waardestellingsteekening:

Blauw: hoge monumentwaarden, van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg;

Groen: positieve monumentwaarden, van belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg;

Geel: indifferente monumentwaarden, van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg.

Waardenkaart van huidige groenstructuur

Analyse huidige situatie

Toelichting in waardestelling

1. Structuren

Landschapsstijl (beïnvloed door) Tersteeg. Er zijn verschillende overblijfselen die refereren naar de landschapsstijl van tuinarchitect Tersteeg waarin het oorspronkelijke park ontworpen is.

1.1 (Orthogonaal) assenstelsel van de tuin wat aansluit op de architectuur van het huis. Dit hangt nauw samen met punt '2 zichtlijnen'.

Versterkt door gemetselde terrassenstructuur en keermuren.

1.2 Waterpartij, uitgestrekte slingerende vijverpartij aansluitend aan het landhuis. Structurbepalend voor het zicht over het park en de overgang van terras naar park.

1.3 Slingerende paden door het park en bos en open park met verschillende uitzichten. Slingerende paden met verschillende uitzichten dienden een populaire tijdsbesteding voor de welgestelde klasse, namelijk wandelen.

1.4 Geaccidenteerd landschap, bomen op kleine heuveltjes, landhuis op een verhoging.

2. Zichtlijnen

2.1 Zichtlijn aan achterzijde van het huis, accentueerde de centraal liggende rol van het landhuis in het park waarbij er sprake is van een optische illusie van een weids uitzicht. Dit wordt veroorzaakt door de trapsgewijze en steeds smaller wordende terrassen die zorgen voor een vertekend perspectief.

2.2 Vanuit de bibliotheek van villa Kruisheide uitkijkend over een grote vijver is er een open zichtlijn naar het zuiden. Dit zicht over de waterpartij is belangrijk omdat deze zichtas uitzicht biedt over de uitgestrekte tuin richting het zuiden.

3. Bebouwing

3.1 Neoclassicistische landhuis uit 1914 (Rijksmonument).

3.2 Koetshuis (Rijksmonument) met garage, koetshuis, stallen en koetsierswoning (Rijksmonument).

3.3 Waterput op het oorspronkelijk voorplein van het koetshuis (Rijksmonument).

3.4 Overige bebouwing staat niet geregistreerd als monumentaal.

De moestuin met de aanwezige elementen heeft zijn functie verloren.

3.4.1 Het tuinhuisje met daaronder een vruchtenkelder is geen monument, maar door de positionering wel karakteristiek voor het landgoed.

4. Beplanting

4.1 (Solitaire) monumentale bomen, of boomgroepen.

4.2 Boomgroepen die de oorspronkelijke zichtlijnen vernauwen.

4.3 Groene dichtbeplante randen met hogere bomen en dichte heesters.

4. Analyse toekomstige situatie

4.1 Situering beoogde uitbreiding

Onderdeel van de invulling van een nieuwe functie voor het plangebied is het inpassen van zeven nieuwe bouwlocaties.

In de eerste schets vervaardigd door architectenbureau DENC worden deze kavels gesitueerd aan de oostkant van het landgoed. Hierdoor blijft de westkant van het landgoed met de daarop aanwezige rijksmonumenten een geheel.

De nieuwe kavels zijn aan twee nieuwe opritten aan de Utrechtseweg gesitueerd. Gezien de ruimte die dan overblijft aan de westkant bij onder andere de open plek van de voormalige moestuin kan deze locatie een passende plek zijn. De huidige en historische zichtlijnen vanaf het landhuis op het park lijken behouden te blijven.

Schets mogelijke verkaveling (Denc Architecten)

De bebouwing binnen het landgoed wordt gekenmerkt door een eigen oriëntatie en identiteit. Het beleid voor dit type landgoederen is erop gericht de oorspronkelijke opzet van het landgoed, d.w.z. een alzijdig georiënteerde villa als hoofdgebouw met oprit in de zichtas en omringende bijgebouwen, te behouden. Bij nieuwe ontwikkeling is toevoeging van bebouwing en een beperkte schaalvergroting mogelijk, mits passend binnen de karakteristiek; ofwel geen ontwikkeling in complexen maar een hoge mate van individuele uitstraling, veel groene ruimte en compacte bebouwingsopzet (minimaal opervlakte aan bebouwde grond).

Waardestelling

Aparte kavels met daarop zelfstandige villa's met een eigen karakteristieke individuele uitstraling met beeldkwaliteit zou binnen dit gebied kunnen passen. Afhankelijk van de grootte van de nieuwe kavels dient er sprake te zijn van een landschappelijke inpassing waarbij zoveel mogelijk bomen behouden kunnen blijven. Extra aandacht vormen daarbij de bomen van monumentale waarde (in de bomenkaart aangegeven met een gele en blauwe stip) waarbij met name de locaties langs de randen van de structuurbepalende zichtlijnen beeldbepalend zijn.

Op de plekken waar nieuwbouw is voorgesteld aan de noord-oostzijde is sprake van een dichter bos. Hierbinnen staan wel volwassen uitgegroeide bomen, maar deze zone is minder structuurbepalend binnen het totale landgoed. Met name de randen zijn wel van belang omdat deze ook structuur geven aan de bestaande zichtlijnen. Om tot een juiste inpassing te komen van het vastgestelde aantal wooneenheden passend binnen de gebiedskarakteristieken kan de kap of uitdunning van bomen binnen kavels daarmee gerechtvaardigd zijn.

4.2 Ruimtelijke impact positionering kavels

Voor de ruimtelijke impact van de nieuwe kavels zijn op deze pagina twee verkavelingsopties weergegeven in relatie tot de bestaande parkstructuur. Bij de opties zijn de huidige randen van het bestemmingsvlak 'wonen', in de situering aangegeven met een zwarte stippellijn. Voor een betere landschappelijke inpassing zou het logisch zijn de rand aan de oostzijde te verruimen tot de huidige rand van de moestuin. Ook het buurpand Utrechtseweg 58 bevindt zich op deze rooilijn.

Elk van de opties heeft in meer of mindere mate een ruimtelijke impact op het landgoedpark. Bij optie B is deze impact wel veel kleiner. De opties zijn hieronder verder uiteengezet.

Optie A

Deze optie gaat in de basis uit van de schets uit paragraaf 4.1. Hierbij wordt inzichtelijk dat de meest zuidoostelijk gelegen woning ten koste kan gaan van veel beeldbepalende bomen.

Optie B

In optie B is de positie van de kavels iets gewijzigd waardoor veel monumentale bomen langs de zichtlijnen bij het landgoed blijven behoren. De kavels zijn ook iets verkleind.

5. Conclusies en advies

5.1 Algemeen

Historische situering

Landgoed Kruisweide heeft in het algemeen een wisselende cultuur-, architectuur- en tuinhistorische waarde. Het landgoedpark is gefaseerd ontstaan na 1914, waarbij in de loop van de tijd verschillende niet gedocumenteerde aanpassingen binnen het terrein zijn gedaan. Het plangebied heeft waarde door het ensemble van park en bebouwing. Het landgoed heeft structuurbepalende zichtassen die na de bouw zijn ontwikkeld. Deze zichtassen vormen in combinatie met monumentale parkbomen de beeldbepalende onderdelen binnen de parkaanleg. De omsloten parkaanleg met groene gesloten randen heeft ook een landschapsarchitectonische waarde, waarbij het landgoed een verscholen setting heeft met veel privacy.

Huidige aanleg

In de huidige opzet is nog steeds sprake van een goed onderhouden park al is duidelijk dat door een ander minder intensief gebruik van het gebied het terrein vele malen minder intensief wordt onderhouden.

Structuurbepalende onderdelen van het ontwerp zijn nog steeds beleefbaar. Oorspronkelijke houtopstanden zijn deels bewaard gebleven en er is sprake van een visueel-ruimtelijke samenhang binnen het landgoed. In de huidige opzet is de historische opzet na alle waarschijnlijkheid deels veranderd, waarbij er wandelpaden en perken met beplantingen zijn verdwenen. De parkstructuur is soberder ingericht dan vroeger toen het terrein intensiever gebruikt werd. Nog steeds is er een zeer waardevolle boomstructuur aanwezig. De aanwezige waterpartij heeft nog steeds allure.

Toekomst

Binnen het bestemmingsplan zijn er mogelijkheden voor de inpassing van nieuwe woonkavels. Bij de inpassing van nieuwbouw dienen, waar mogelijk in relatie tot de definitieve situering van wooneenheden, de meest waardevolle bomen behouden te blijven. Door de voorgestelde locaties voor de nieuwbouw buiten de structuurbepalende zichtlijnen te houden blijven de belangrijkste cultuurhistorische landschapskwaliteiten van de parkopzet behouden.

5.2 Positionering nieuwe kavels

Voor de inpassing van de nieuwe woonkavels is de optie B het meest wenselijk. Voor de situering van de nieuwe kavels zijn de randen hiervan beeldbepalend voor het zicht vanuit het landhuis en het koetshuis op het park. Hiermee worden de oorspronkelijke zichtlijnen zo min mogelijk nadelig geschaad. Geadviseerd wordt om per kavel zoveel als mogelijk volwassen bomen te behouden. Geadviseerd wordt om een groene erfrand verplicht te stellen bij nieuwe kavels, bijvoorbeeld in de vorm van een groenblijvende taxushaag. Geadviseerd wordt ook om een totaal ontwerpplan te laten opstellen waarin ook de beeldkwaliteit inzichtelijk wordt van de nieuwe woningen. Door een optimale landschappelijke inpassing is er met behoud van bestaande waardevolle bomen en groenstructuur ook ruimte voor nieuwe ontwikkelingen binnen het landgoed.

6. Geraadpleegde bronnen

Literatuur:

- 3D-Infra Voorthuizen B.V. Digitale inmeting terrein Kruisheide Hilversum
- A.G. Architecten, 2016. Haalbaarheidsstudie Kruisheide Complex. Larixlaan 5, Hilversum.
- Cascade, bulletin voor tuinhistorie, 19e jaargang (2010), nr. 1
- Biografie van D. F. Tersteeg, uittreksel/samenvatting van de biografie die staat in het boek Nederlandse Tuinarchitectuur 1850 – 1940 geschreven door drs Bonica Zijlstra en uitgegeven door de Nederlandse Tuinenstichting.
- Gemeente Hilversum, 2013. Wijzigingennota ontwerp bestemmingsplan Utrechtseweg, Hilversum.
- Gemeente Hilversum, 2014. Herziening welstandsnota, gebied 3 Villa-gebieden, Hilversum.
- Gemeente Hilversum, 2011. Kernschets Hilversum 2010-2030, onderdeel van Structuurvisie Hilversum 2030, Hilversum.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Complexnaam Kruisheide, Complexnummer: 522749, 2016.

Websites:

- www.gooienvechthistorisch.nl
- www.monumentenregister.cultureelerfgoed.nl
- www.dbnl.org
- www.landgoederen.net
- www.kadaster.nl
- www.rijksmonumenten.nl
- www.ahn.nl
- www.plaatsengids.nl/hilversum
- www.hilversum.geotalk.nl
- www.tgooi.info
- www.waaijmakelaars.nl (foto's zomerbeeld)
- www.ruimtelijkeplannen.nl
- www.topotijdreis.nl

Colofon

Dit rapport bevat een cultuurhistorische parkanalyse voor het Kruisheide complex gelegen aan de Larixlaan 5 te Hilversum en is vervaardigd door:

Herculesplein 207 B - unit 7
3584 AA Utrecht
Tel. 06 22791350
E info@b4o.nl
I www.b4o.nl

In opdracht van:

Wegeb BV / AVV beheer BV
Laan 44-d
8071 JB Nunspeet

Datum: 27 januari 2017

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande toestemming van B4o.

